

HAVASI BENIGNA: A POLITOLINGVISZTIKA ALAPJAI

A politika a nyelvhez van kötve. Az egyik nem tud a másik nélkül létezni, hiszen a politika a nyelvben megy végbe, a politika pedig nyelvi cselekedetnek is minősül.¹ A politikát és a nyelvet nem lehet egymástól elválasztani, hiszen ahogy Grünert 1983-as írásában is fogalmazott: „*a politikai cselekedetet a nyelven keresztül, a nyelv segítségével tervezzük, készítjük elő, váltjuk ki; a nyelv kíséri, befolyásolja, vezérli, szabályozza, a nyelven keresztül tudjuk leírni, megmagyarázni, motiválni, igazolni, kontrolálni, kritizálni, valamint meg- és elítélni.*”² Vagyis a politikai nyelv használata egyben a politikában történő nyelvi cselekvés,³ ebből fakadóan „*nem gondos a beszéd és a tevés között különbséget tenni, mert már a beszéd maga is egy cselekvés.*”⁴

Mindebből az következik, hogy a politika nagy része nem más, mint politikai kommunikáció. Napjainkban pedig talán még igazabb ez az állítás, mint valaha: a politikai kommunikáció szinte teljes egészében elfoglalta a politikai cselekvés palettáját.

A politikai kommunikáció alatt Jürgen Erfurt alapján minden olyan, jelzést adó tevékenységet értünk, amely „*a politikai alanyok közötti, valamint a politikai alanyokon belüli viszonyokat fejezi ki.*”⁵ A politikai kommunikáció továbbá:

- „*implikálja a nyelvi és a nem-nyelvi cselekvések közötti együttműködést;*
- *szándékosan és túlnyomó többségében politikai tudattartalom, valamint társadalmi gyakorlatok megszervezésére irányul;*
- *általában tartalmaz egy kollektív befogadói oldalt, valamint egy individuális feladót, és végeredményképpen mindig egy közösséghez szól;*
- *alá van vetve a történelmi változásoknak annak okán, hogy interakciókhoz és témákhoz kötött;*
- *formája változik a technológiai fejlődés, valamint a kommunikációban részt vevő alanyok változása okán is.*”⁶

Mindezek alapján összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a politikai kommunikáció az alábbi elemekből áll: egymás melletti verbális és nonverbális cselekedetek, szándékosság, valamint kollektív befogadói oldalra való irányultság. Fontos jellemzője továbbá, hogy a politika szereplői közötti diskurzusból ölt testet. Ezen diskurzusok a mindenkori történelmi kontextus függvényei; ez a függés pedig a szókincsben, a retorikai formákban, a különböző beszédaktusokban, valamint a szövegtípusokban, stílusnemekben figyelhető meg. A diskurzusok jól tükrözik tehát az adott korszak uralmi formáját, politikai gondolkodását, társadalmi kihívásait és politikai kultúráját. S bár a kommunikáció verbális elemek mellett nonverbális jeleket, vizuális szimbólumokat is tartalmaz, mégis a szavak politikai hatalmát és erejét kívánja e dolgozat hangsúlyozni. Ahogy Georg Klaus is írja: „*a szó a 'politikai' egy hatalommal bíró eszköze.*”⁷

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a politolingvisztika szerint milyen módon lehetséges vizsgálni a politika és a nyelv kapcsolatát. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyar társadalomtudományban, illetve nyelvtudományban számos kiváló tudós foglalkozott, illetve

¹ Heringer 1990. 9.

² Grünert 1983. 43.

³ Lásd Austin 1990.

⁴ Eppler 1992. 7.

⁵ Erfurt 1988. 107.

⁶ uo.

⁷ Klaus 1971. 9.

foglalkozik jelenleg is ezen érdekes viszonyrendszerrel, maga a politolingvisztika viszont egy ezidáig kevésbé feltárt terület Magyarországon. Így a dolgozat célkitűzéséhez német nyelvészek írásai nyújtanak segítséget. A német nyelvtudományban ugyanis a szakértők elvégezték az egyes politikai rendszerek nyelvszempontú vizsgálatát, különös tekintettel a Harmadik Birodalom, a Német Demokratikus Köztársaság, valamint az 1989-es 'Wende' idején megfigyelhető gyakorlatra. Mindez azt eredményezte, hogy rendszerszintű, a politikai nyelv természetére és felépítésére vonatkozó állításokat tettek. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy ezen eredmények a német nyelvhasználat sajátosságaiból erednek. Így jelen dolgozat azt tudja bemutatni, hogy a német gondolkodásban hogyan épül fel a német politikai szókincs. Mindemellett ugyanakkor érdemes ezen kutatási eredményeket az egyes országok, illetve az egyes politikai rendszerek szóhasználatának vizsgálatakor figyelembe venni.

A politolingvisztika

A politolingvisztika kifejezést Armin Burkhardt alkalmazta először. A terminus alatt „*egy olyan aldiszciplínát ért, amely a politológia és a lingvisztika határán található*”⁸, továbbá a politika nyelvét és annak résztémáit vizsgálja. Ebből fakadóan mind a két tudományterület számára alkalmas eszközöket kínál a nyelv vizsgálatához. Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy az adott kutatás a nyelvtudomány, vagy a politikatudomány szemszögéből igyekszik a kutatási kérdését megválaszolni. Jelen dolgozat esetében a politikatudomány számára kíván a szerző eredményeket felmutatni.

Hogy milyen nehéz, és miért is nehéz pontosan meghatározni a politolingvisztika tárgyát és határait, jól mutatja, hogy a különböző szakértők más-más definícióval próbálták megszabni a nyelv és a politika összefüggéseit. Heiko Girth a politika nyelvhasználatáról beszél,⁹ míg Schröter és Carius a nyelv politikai alkalmazásáról,¹⁰ Dieckmann pedig 'Nyelv a politikában' címen jelentette meg könyvét.¹¹

A politolingvisztikai kutatások fejlődését tekintve két nagyobb kutatási irányzat körvonalazódott. Ezek Dieckmann¹² és Girth¹³ írásaira támaszkodva ezek az alábbiak:

1. szókincsorientált kutatások;
2. szöveg- és diskurzusorientált kutatások.

A politika nyelvével való tudományos foglalatalkodás kezdetén a szókincsorientált kutatások domináltak.¹⁴ A vizsgálatok módszertani gyökerei a szemantika területén keresendők, hiszen a kutatások fókuszába ez egyes szavak analizálása került, szöveggörnyezettől függetlenül. Dieckmann megfogalmazásában ezen kutatások „*a politika nyelvére úgy tekintenek, mint amely a nyelvtörténet része, pontosabban szólva a szókincs, és leginkább a jelszavak története.*”¹⁵ Ebben a felfogásban a 'nyelv hatalmán' a 'kifejezések és fogalmak feletti uralmat' értjük, mivel a meggyőzés folyamatában a szavakat tekintjük a politika legerősebb stratégiai eszközének. A lealacsonyítóan „*fogalom-fetisizmusnak*”¹⁶ is nevezett irányzat – a nemzetiszocialista propagandának köszönhetően – a 'szavak hatalmának'

⁸ Burkhardt 1996. 75.

⁹ Girth 2002.

¹⁰ Schroeter– Carius 2009.

¹¹ Dieckmann 1969.

¹² Dieckmann 1969.

¹³ Girth 2002.

¹⁴ Ezen kutatásokra példát már az 1950-es évek Németországában találhatunk. Ebben az időszakban vette kezdetét a nemzetiszocializmus szókincsének vizsgálata, amelyet a későbbiekben a Német Demokratikus Köztársaság szóhasználatának analizálása követett.

¹⁵ Dieckmann 1969. 21.

¹⁶ Holly 1990. 86.

mítoszában gyökerezik. A szókincsorientált kutatások legfőbb célja a politikai szókincs tagolása, a szavakban rejlő ideológiai tartalom felismerése és bemutatása.¹⁷

A 70-es években a kommunikatív-pragmatikus fordulat újításokat eredményezett a nyelvtudomány területén: innentől kezdve a nyelvre a társadalmi cselekvés egy olyan formájaként tekintettek a szakértők, amely különböző kommunikációs szituációkban érhető tetten. Ennek hatására a szókincsorientált kutatásoknak pragmatikus, vagyis a gyakorlat felé forduló szempontokat is figyelembe kellett venniük. Még hozzá azért, mert ahogy azt Joseph Klein is megjegyzi: „*ha egy fogalomhoz nem kapcsolódik beszélő, címzett és beszédshituáció, akkor az 'fantomfogalom' csupán.*”¹⁸ Ettől kezdve ezen kutatások már vizsgálták a szóhasználat és a szóválasztás stratégiai hátterét is.¹⁹

A kommunikatív-pragmatikus fordulat hatására egy új irány jelent meg a politikai nyelv kutatásában. A szöveg- és diskurzusorientált kutatások abban különböztek elődjeiktől, hogy nem csak önmagával a szóval foglalkoztak, hanem azzal a szöveggel, vagy diskurzussal, amelyben azok megtalálhatóak. Ezen irányzat lényege, hogy a szavak konstruálják meg a szövegeket, és a szavak jelentését a szöveggel összhangban lehet csupán értelmezni.²⁰ Vagyis a szöveget elsődleges cselekvési egységként kell értelmezni, vagy ahogy Halliday is megjegyzi: „*a nyelv alkalmazása során alapegységként nem a szót, nem is a mondatot, hanem a szöveget kell tekinteni.*”²¹

E kutatások egyik népszerű irányzata a beszédaktus elmélete felől közelíti meg a politikai nyelv vizsgálatának lehetőségét. A törekvés célja, hogy tipikus nyelvi cselekvési mintákat figyeljen meg a politikai nyelvhasználatban. Ezt a megközelítést alkalmazta Werner Holly egy 1990-es kutatása során, amelynek keretében egy parlamenti képviselő nyelvi cselekvéseit vizsgálta meg különböző beszédshituációkban.

Egy másik nagyobb elméleti irány a diskurzuselemzéshez kapcsolható. A vizsgálati forma Foucault²² diskurzuselméletét veszi alapul, aki szerint a diskurzus egybeköti a nyelvi és a nyelven kívüli információkat. Fontos kiemelni, hogy a diskurzuselemzés módszertani szempontból nehezen határozható meg egzakt módon, ugyanis a szakirodalomban nagyon sokféle elméleti keret, eljárás és elv lelhető fel. Más-más keretben dolgozott Siegfried Jäger²³ a rasszista diskurzus bemutatásakor, Peter Nowak²⁴ az anitszemita diskurzus kutatásakor vagy Ruth Wodak²⁵ a nemzeti identitás rekonstruálásának feltárása során.

A szövegvizsgálatok harmadik nagyobb módszertani irányzata a szintén diskurzusokat vizsgáló történelmi pragmalingvisztika, vagy másképp nevezve történelmi szövegpragmatika. Feladata, hogy leírja a nyelv és a cselekvő személyek viszonyát egy adott történelmi szituációban és kontextusban. Ezen vizsgálati keretet alkalmazva elemezte Joachim Herrgen a Mainzi Köztársaság 18. századi nyelvét.²⁶

A politika cselekvési területei

Amennyiben a politikát egy nyelvközpontú felfogás felől közelítjük meg, akkor számos, egymástól eltérő nyelvalkalmazási módot tudunk elkülöníteni egymástól. A legelső differenciálás Edelmantól származik, aki a politikatudományi perspektívából kiindulva a

¹⁷ Girth 2002. 10.

¹⁸ Klein 1989. 9.

¹⁹ Lásd Böke 1996b. 19–50., Volmert 1989., Girth 1993.

²⁰ Girth 2002. 73.

²¹ Halliday 1970. 160.

²² Foucault 2000.

²³ Jäger 1993. 230–247.

²⁴ Nowak 1990. 128–151.

²⁵ Wodak 1998.

²⁶ Herrgen 2000.

politikai rendszerben fellelhető intézmények felől közelítve a politikai nyelv négy formáját határozza meg: a meggyőzés nyelve (hortatory language), az alkudozás nyelve (bargaining language), a bürokrácia nyelve (administrative language), végezetül pedig a jog nyelve (legal language).²⁷ Horváth Szilvia megjegyzi, hogy „Edelman e stílus kategória-rendszer felállításával nem tesz mást, mint a hagyományos megközelítésre – miszerint van törvényhozás, végrehajtás, bíraskodás és diplomáciai tevékenység – egyszerűen ráhúzza a „nyelvet”, vagy lefordítja a beszéd világára.”²⁸ Dieckmann – Edelman tipológiáját továbbgondolva – úgy vélte, hogy „ez nem más, mint a politikai funkcionyelv tagolása.”²⁹ A funkcionyelv arra szolgál, hogy az államapparátusban, valamint annak intézményeiben dolgozók megértsék egymást.³⁰ Dieckmann elgondolásában a funkcionyelvet a véleménynyelv egészíti ki, amely viszont a nyilvánosságot szolgálja, és „azokat a jelzéseket közvetíti, amelyeket az ideológia a valóságról ad.”³¹ Fontos szót említeni Bergsdorf tipológiájáról is, aki szintén a politika világában fellelhető intézményekből kiindulva – Edelmant kiegészítve – további két kategóriát különböztet meg a meglévő négy mellett: a nevelés és a propaganda cselekvési területét.³²

Edelman, Dieckmann és Bergsdorf esetében jól látható, hogy mind a három tipológia intézményekhez köthető, vagy speciális nyelvi funkciókat tartalmaz, ehhez képest azonban az új, pragmatikusabb kutatások már olyan szituatív keretfeltételekre, valamint cselekvések között összefüggésekre fókuszálnak, amelyekben megjelenik a politikai nyelv alkalmazása. Így például Ludwig Wittgenstein nyelvjátékokról beszél. Ezen kifejezéssel arra kívánt utalni, hogy „a nyelv beszélése egy cselekvés, vagy egy életforma részese.”³³ A nyelvjáték terminust a politikai nyelvvel foglalkozó kutatások előszeretettel alkalmazzák annak érdekében, hogy bizonyos kommunikációs-intézményi összhangok rögzítésre kerülhessenek. Nehezíti ugyanakkor a tudományos munkát, hogy a nyelvjáték fogalmát szélesen lehet értelmezni. Strauß például – Wittgensteinhez gondolataihoz szoros igazodva – a nyelvjáték alatt „konkrét feladat-, problémamegoldó és interakciós konstellációkat” ért,³⁴ amelyek „egy bizonyos társadalmi valósághoz tartoznak.”³⁵

Ebből kiindulva érdemes bevezetni egy újabb terminust, a cselekvési területek fogalmát. A cselekvési területek a „mindenkori politikai valóság metszetei, jellegzetes formájukat pedig ez által nyerik el. A politikai nyelvhasználat külső cselekvési keretét, illetve a kommunikációs-intézményi feltételét képezik, továbbá a cselekvési- és a szakterületek kombinációjaként lehet őket leírni.”³⁶

Girnth különböző cselekvési területeket határoz meg.³⁷ Az egyes cselekvési területek nem önmagukban, izoláltan állnak, hanem egymással össze vannak kötve. Hiszen például a törvényhozás folyamatában feltűnő törvényjavaslat több cselekvési területen is megjelenhetett előtte: helyet kaphatott egy párt programjában vagy a választási kampányban, ahogyan egy véleménycikk tárgya is lehetett. Bizonyos cselekvési területekhez tipikus szövegtípusok is rendelhetők, amelyek már-már prototípusként funkcionálnak.

²⁷ Edelman 1964. 130.

²⁸ Horváth 2006. 204.

²⁹ uo.

³⁰ Dieckmann 1975. 81.

³¹ uo.

³² Bergsdorf 1983. 487.

³³ Wittgenstein 1977. 29.

³⁴ Strauß 1984/1985. 6.

³⁵ Strauß 1984/1985. 33.

³⁶ Girnth 2002. 37.

³⁷ Girnth 2002. 37–38.

Politikai cselekvési terület	Szövegtípus
Nyilvános politikai véleményformálás	Véleménycikk, kommentár
Párton belüli akaratformálás	Pártprogram, pártbeszéd
Politikai reklám	Választási beszéd, választási szlogen
Törvényhozási folyamat	Törvény, törvényjavaslat
Intézményen belüli vélemény- és akaratformálás	–
Politikai formálás	–

1. ábra: A politikai cselekvés területei Girth alapján.³⁸

Amint az látható, különböző szerzők különböző módon fogják fel a politikai nyelvi cselekvésformákat. Ahhoz, hogy rendszerezni lehessen őket, különböző megközelítéseket lehet alkalmazni.³⁹

A makroszintű szemlélet során a politikai nyelvi cselekvéseket nagyobb, pragmatikus területeknek fogják fel a szerzők, komplex cselekvési lefolyásokkal. Ennek megfelelően Strauß nyelvjátékokról beszél, amelyek alatt nem alapvető, vagy tipikus nyelvi cselekvéseket ért, hanem különböző politikai kommunikációs területekről, vagyis „a társadalmi valóság részeiről” értekeznek.⁴⁰ Ezek a nyelvjátékok pedig problémahelyzetek konstellációi, a cselekvés résztvevőinek bizonyos viszonyaik vannak egymással, közös tudás birtokában vannak, cselekvési céljaik és stratégiáik vannak, és különböző szervezeti formákban, intézményekben találhatóak meg. Strauß a nyelvjátékokat makro- és mikroszintekre osztotta.

A mikroszinthez tartozik:⁴¹

- Intézményen belüli vélemény- és akaratképzés
- A politikai nyilvánosságban megtalálható véleményképzés
- Politikai reklám
- Párton/csoporton belüli vélemény- és akaratképzés
- Politikai képzés, felvilágosítás, tanítás

A makroszintű nyelvjátékokhoz Strauß az alábbiakat sorolta:⁴²

- Aktiválás
- Informálás
- Érvelés
- Alátámasztás
- Rendelkezés
- Legitimálás
- Deliberálás
- Tárgyalás
- Szolidarizálás/integrálás
- Protestálás

A fentiek alapján úgy tűnhet, hogy a makroszintű eljárások relatív absztraktok, hiszen számos nyelvjátékban előfordulhatnak, ugyanakkor konkrét nyelvi cselekvési modellként is felfoghatók. Strauß szerint ugyanis a „*nyelvjátékokat a kommunikációs eljárások gyakorisága vagy kombinációja alapján lehet karakterizálni.*”⁴³

³⁸ uo.

³⁹ Holly 2017. 7.

⁴⁰ Strauß 1986. 33.

⁴¹ Strauß 1986. 33.

⁴² Strauß 1986. 33.

⁴³ uo.

A mezoszintű vizsgálatok leginkább a szövegtípusokra fókuszálnak. Klein⁴⁴ egy olyan mátrixot határozott meg, amely figyelembe veszi a szövegformákat, a szöveg kibocsátóját és befogadját, valamint a szöveg alapfunkcióját is.

Kibocsátó szereplő	Jelleg		Példa	
Országgyűlés által kibocsátott	Külsős szereplőnek címzett		Alkotmány	
	Belső szereplőnek címzett		Ügyrend	
Kormány által kibocsátott	Külpolitikai szereplőnek címzett		Szerződés	
	Parlamenti szereplőnek címzett		Kormányjelentés	
	Közigazgatási szereplőnek címzett		Igazgatásirendelet	
Párt/frakció által kibocsátott	Külsős szereplőnek címzett	Szavazónak címzett	Kampányhoz kapcsolódó	Választási szlogen
			Nem kampányhoz kapcsolódó	Teljesítménymérleg
		Pártoknak címzett		Koalíciómegállapodás
	Belső párt szereplőjének címzett			Pártprogram
	Belső frakció szereplőjének címzett			Kérdés
Egyéni képviselő	Írásbeli			Képviselői kérdés
	Szóbeli	Formális beszédaktus		Ülés megnyitása
		Politikai beszéd	Konfliktusorientált	Vita
		Véleményorientált	Megemlékezés	
Politikán kívüli	Politika szereplőinek címzett		Sajtókommentár	
Nem politikaszpecifikus			Emlékművön szereplő szöveg	

2. ábra: Politikai szövegek tipológiája Klein alapján.⁴⁵

E tipológia rendezésekor Klein pragmatikus, szemantikai, nyelvtani és retorikai kategóriákat is figyelembe vett. Végül pedig e nagy mátrixot kiegészítve meghatározott olyan szóbeli interakciós formátumokat is, amelyek a politikai nyelvi cselekvésekhez kötődnek.⁴⁶

⁴⁴ Klein 2000.

⁴⁵ Klein 2002. 734.

⁴⁶ Klein 2001.

Formátum	Alformátum		
Diskusszió és vita formátumok	Döntő vita		
	Legitimációs vita		
Tárgyalási formátumok	Konferencia		
	Koalícióstárgyalás		
	Tárgyalás érdekképviseleti csoportokkal		
	Tárgyalás egy választási döntési pontról		
Kérdés-válasz formátumok	Parlamentari kérdés		Kormány szereplők kérdezése
	Meghallgatás		Kérdések órája
	Interjú		
	Sajtókonferencia		
Gyűjtő formátumok	Ülés		
	Gyűlés	Pártgyűlés Civil gyűlés	
Képviselői beszédek	Canvassing (rövid választási beszédek)		
	Személyes beszélgetések helyi véleményvezérekkel		
	Képviselői fogadóóra		
	Informális beszélgetések		

3. ábra: Szóbeli interakciós formátumok Klein alapján.⁴⁷

A politikai nyelv funkciói

A politikai cselekvési területek mellett a politikai nyelvhasználat másik fontos meghatározó elemei a nyelv különböző funkciói. A nyelv funkciója alatt „*a politikus által egy, a nyelvi cselekvésbe kódolt intenciót, szándékot értünk.*”⁴⁸ A vizsgálat során abból kell kiindulnunk, hogy a nyelvhasználatnak a politikában ugyanolyan funkciói vannak, mint a hétköznapi életben, annyi különbséggel, hogy „*az apelláció pillanata kiemelkedő szerephez jut, mert a politika általában az érdekek és a hatalmi igények érvényesítéséről szól, kivételes esetben pedig – demokratikus államban, parlamentáris rendszerrel – a nyilvánosság általi elfogadás megteremtéséről, valamint a választási döntés befolyásolásáról.*”⁴⁹ Ennél az általános meghatározásnál ugyanakkor pontosabb és precízebb tipológiára van szükség annak érdekében, hogy vizsgálhatóvá váljanak a politika kommunikációs terében megvalósuló nyelvi funkciók. Ennek érdekében Grünert létrehozott egy modellt, amelynek keretében visszanyúl a fentebb már említett nyelvjáték terminushoz.⁵⁰ Nyelvjáték alatt általános „*gondolkodási, nyelvi és cselekvési struktúrákat*” értett, amelyek – s ezzel Strauß-szal vitatkozva – nem tükrözik a társadalmi-történelmi viszonyokat.⁵¹ Herrgen úgy véli, hogy bár Grünert tipológiája helyénvaló, ugyanakkor a nyelvjáték fogalom helyett a nyelvi funkció kifejezést érdemes használni.⁵² Ennek mentén Grünert az alábbi négy nyelvi funkciót különböztette meg egymástól.

⁴⁷ Klein 2001. 1591.

⁴⁸ Girth 2002. 38.

⁴⁹ Burkhardt 1988. 340.

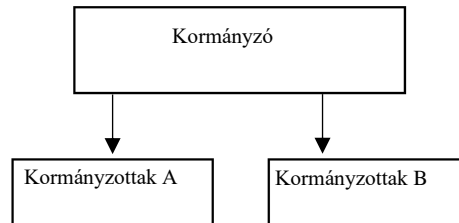
⁵⁰ Grünert 1984a. 29–37.

⁵¹ Grünert 1984a. 31.

⁵² Herrgen 2000. 44.

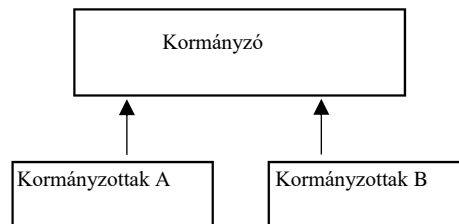
A szabályozó nyelvi funkció

A szabályozó nyelvi funkció estében a „fent és a lent, a kormányzók és a kormányzottak”⁵³ közötti viszonyt vizsgáljuk. Ekkor azt láthatjuk, hogy hatalmi struktúrák helyeződnek át a nyelvbe. Az alkotmányok törvények, tiltások, rendeletek mind olyan szövegtípusok, amelyekben a szabályozó nyelvi funkció realizálódik.

A követelő nyelvi funkció⁵⁴

Ebben az esetben arról beszélhetünk, hogy „csoportok, rétegek, osztályok az intézményesített hatalommal szemben kívánságokat fogalmaznak meg, kéréseket adnak elő, petíciókat nyújtanak be, követeléseket és igényeket támasztanak, vagy az uralom jogellenességével szemben szembenállást tanúsítanak.”⁵⁵ A követelő nyelvi funkció elsődleges szövegforrásai a felhívások, a röpiratok és a kiáltványok.

Az informatív-perszuazív nyelvi funkció

E nyelvi funkció „a tudat formálását veszi célba, a politikai cselekvés megalapozását, motivációját, előkészítését, vizsgálatát, kritikáját és magyarázkodását szolgálja.”⁵⁶ Napjaink

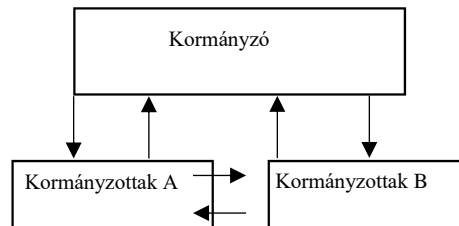
⁵³ Grünert 1984a. 32.

⁵⁴ Grünert eredetileg az „instrumental” német melléknevet használja, amely jelentése: eszközökkel ellátott. Herggen a „poskativ” kifejezést használja, amely a latin „poscere” szóból ered, és követelést jelent.

⁵⁵ Grünert 1984a. 33.

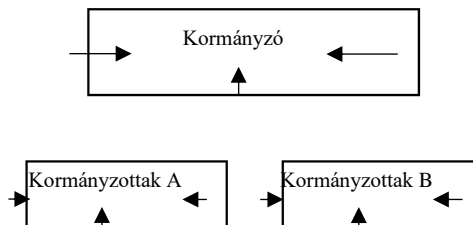
⁵⁶ Grünert 1984a. 36.

legdominánsabb nyelvi funkciója, amely tipikusan az alábbi szövegfajtákban realizálódik: a politikaelmélet szövegei, vitabeszédek, választási beszédek, választási szlogenek.

Az integratív nyelvi funkció

Az integratív nyelvi funkció segít a „csoportok megkülönböztetésében, kifelé elkülönülni, befelé stabilizálni úgy, hogy az egyes csoporttagok a csoporttal azonosulni tudjanak.”⁵⁷ E nyelvi funkció leginkább a pártprogramokban és az amlékbeszédekben figyelhető meg.

Girnth Grünert alapján az alábbi ábrával összegezte a nyelvi funkciók és a különböző szövegtípusok viszonyát.

Nyelvi funkció	Szövegtípus
A szabályozó nyelvi funkció	Törvény, rendelet, tilalom, alkotmány
A követelő nyelvi funkció	Felhívás, röplap, kiáltvány
Az informatív-perszuazív nyelvi funkció	Emlékbeszéd, pártprogram
Az integratív nyelvi funkció	Választási beszéd, választási szlogen

4. ábra: A nyelvi funkciók és a szövegtípusok viszonya Girnth alapján.⁵⁸

Harc a szavakért

A nyilvánosságban alkalmazott véleménynyelvben megfigyelhető, hogy „a politikában a jelszavakért általános harc folyik.”⁵⁹ A politikusok tudatosan bánnak a nyelvvel. Kritizálják bizonyos szavak használatát, maguknak és pártjuknak tulajdonítják a magasztos értékeket megtestesítő szimbólumokat, és elveszik az ellenfelüktől ezen szavak használatának lehetőségét. A politikailag motivált szemantikai vitát hívjuk a szavakért folytatott harcnak.

A jelenség annak köszönhető, hogy egy bizonyos társadalmat érintő kérdésben a politikusnak meg kell másokat győznie arról, hogy a „helyes” megoldást kínálja a felmerült problémára. Ehhez pedig nem mindegy, hogy milyen kifejezéseket és fogalmakat alkalmaz, ezen szavak pedig milyen tartalmat közvetítenek. Joseph Klein vizsgálatainak

⁵⁷ Grünert 1984a. 34.

⁵⁸ Girnth 2002. 41.

⁵⁹ Burkhardt 1996. 360.

eredményeképpen felvázolta a „szavakért folytatott (politikai) harc” típusait,⁶⁰ amelyeket az alapján különböztetett meg, hogy „a stratégiai művelet szó melyik jelzéselméleti aspektusára vonatkozik elsősorban.”⁶¹ Ezek az aspektusok lehetnek:

- a) *Kifejezés: leginkább egy tényállás megjelölésére alkalmas szóalak.*
- b) *Deskriptív jelentésaspektus: olyan tartalmi jellemzők, amelyek kiemelkednek a tényállásra vonatkozó szavak alkalmazása során.*
- c) *Deontikus jelentésaspektus: értékelés, amely a tényállásra vonatkozó szavak alkalmazása során merül fel, méghozzá normatív igénnyel.*
- d) *Konnotatív jelentésaspektus: asszociatív, leginkább érzelmileg ható hangulat, amely összekapcsolódik a szó alkalmazásával.*
- e) *Referenciatárgy: az a tárgy vagy tényállás, amelyet a szó leír.*⁶²

A szavakért folytatott harc mindegyik típusa – a harc politikai jellegének köszönhetően – akció és reakció is egyben. Ennek oka, hogy megnyilatkozásukkal a harc szereplői egymást válaszra, reakcióra készítetik: ez lehet ignorálás, visszautasítás, vagy a szemantikai vitában való aktív részvétel.⁶³ A nyelv és a politika kapcsolatának vizsgálatakor utóbbi eset válik érdekessé. Klein a szavakért folytatott harc 5 típusát különítette el.⁶⁴

a. Fogalom: egy olyan fogalom tartalmának formálása, amely egy politikai célkitűzés megfogalmazásához szükséges. Például: *szocialista piacgazdaság, demokratizálódás, esélyegyenlőség, fenntartható fejlődés.*

b. Pártos kijelentés: egy már meglévő, legtöbb esetben vitatott tényállás leírása oly módon, hogy a megnyilvánuló értelmezését erősítse. Például: *multikulturális társadalom versus párhuzamos társadalmak.*

c. Átértelmezés: egy politikai szempontból fontos szó tartalmának a megnyilvánuló politikai pozíciójának megfelelő átértelmezése. Például: *szolidaritás, patriotizmus, szabadság, igazságosság.*

d. Átértékelés: ebbe a kategóriába leginkább az egyes politikai beállítódások, rendszerek és csoportosulások ön-, valamint külsős meghatározásai tartoznak. például: *konzervatív, szocialista, liberális, multikulturális.*

e. Asszociációk kihasználása: egy pozitívra értékelt nyelvi jel összekötése a megnyilvánulóval vagy annak pozíciójával, illetve ismertetőjellé tétele. Például: *biztonság, jövő, reform.*

Azonban nemcsak a szavakért folytatott harc típusait tudjuk megkülönböztetni egymástól, hanem a közdelem során alkalmazott nyelvi stratégiákat is. Ezen stratégiák többsége két technika köré csoportosulnak: 1. a szavak kontextualizálása, 2. a szavak bekötése bizonyos nyelvi cselekvéstípusokba.⁶⁵

A politikai nyelvi cselekvés egyik legtipikusabb stratégiája a megnevezés, amelynek keretében a szimbólumok vagy jelszavak egy nyelven kívüli tárgyra utalnak. Így például, ha egy párt a szabadság fogalmára mint alapértékre hivatkozik, akkor emellett az érték mellett száll síkra, ezzel pedig felértékeli pozícióját. A politikusok e stratégiát leginkább politikai beszédek és politikai kampányok során alkalmazzák, ugyanis elősegíti a szimbólumok és jelszavak valóság-leegyszerűsítő feladatának ellátását.⁶⁶

⁶⁰ Klein 1989. 17., Klein 1991. 50.

⁶¹ Klein 1991. 50.

⁶² Klein 1991. 50.

⁶³ uo.

⁶⁴ Klein 1991. 51–67. alapján Wengeler 2017 30–31.

⁶⁵ Girth 2002. 66.

⁶⁶ Girth 2002. 66.

A szimbólumok és a jelszavak főszabály szerint nem önmagukban állnak, hanem szövegekben fordulnak elő egy bizonyos kontextusban. Kontextualizálás alatt a szavak olyan speciális környezetben történő használatát értjük, amely felerősíti e kifejezések jelentését, valamint megértését.⁶⁷ A szavak kontextualizálása stratégiai eszközként azt segíti elő, hogy a különböző csoportérdekeket a politika szereplői érvényesíteni tudják.⁶⁸

Egy másik stratégiai eszközként tartjuk számon, amennyiben egy példával történő alátámasztás aktusával közvetlen kapcsolatot hozunk létre a szimbólum és a referenciatárgy között. A módszer azt a benyomást igyekszik kelteni, hogy a szimbólum, illetve annak tagadása a tényállást objektíven tükrözi.⁶⁹

Definíciók mint explicit jelentésrögzítés alkalmazása ahhoz járul hozzá, hogy az egyes szavakat denotatív szempontból megtöltse, ezzel pedig vagy megerősítse a szót eddigi jelentésében, vagy új tartalmat rendeljen hozzá. A politikai szereplők a definiálás módszerének segítségével álláspontjuk relativitását, valamint a pártjukhoz való kötődésüket is ki tudják fejezni.⁷⁰

A politika szereplői a szavakért folytatott harc során gyakran sajtóitanak ki úgy szavakat, hogy azok saját közösségükhöz, referenciacsoportjukhoz való szoros kötődését hangsúlyozzák. Ezen stratégia az egyes politikai csoportok szimbólumokkal történő azonosítását teszi lehetővé.⁷¹

Végezetül pedig szót kell ejteni a metaforizálásról mint stratégiáról. A metaforák a politikai kommunikáció során fontos szerepet kapnak az egyes koncepciók közvetítésében. Használatuk a beszélő saját helyzetének illusztrálására és javítására szolgál.⁷²

Összefoglaló

Jelen dolgozat egy bevezetést kívánt nyújtani a politológia és a nyelvtudomány határterületén helyet foglaló politolingvisztika világába. A politolingvisztika mint aldiszciplína segítségével lehetővé válik a politika és a nyelv viszonyának vizsgálata. Ennek keretében a dolgozat ismerteti, hogy a nyelvi cselekvések milyen módon vannak jelen a politikai kommunikáció mindennapjaiban. Német szakértők segítségével felvázolja a politikai nyelvi cselekvések olvasatának több fajtáját is. A politolingvisztika a nyelv politikai funkcióival is foglalkozik, amelyek közül elkülöníthető a szabályozó, a követelő, az informatív-perszuazív, valamint az integratív nyelvi funkció. A dolgozat végezetül kitér a szavakért folytatott harc jelenségére is, amelynek különböző módjait, eszközeit és nyelvi stratégiáit tudjuk megállapítani.

⁶⁷ Liedtke 1989. 36.

⁶⁸ Girth 2002. 66.

⁶⁹ Girth 2002. 68.

⁷⁰ uo.

⁷¹ uo.

⁷² uo.

Felhasznált irodalom

- Austin, John L. (1990): *Tetten ért szavak*. Budapest: Akadémia Kiadó
- Bergsdorf, Wolfgang (1983): *Herrschaft und Sprache. Studie zur politischen Terminologie der Bundesrepublik Deutschland*. Pfullingen: Verlag Günther Neske.
- Böke, Karin (1996b): *Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära. Zu Theorie und Methodik*. In: Böke, Karin (Hrsg.) (1996a): *Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära. Mit einem Beitrag von Dorothee Dengel*. Berlin/ New York: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 19–50. oldal
- Burkhardt, Armin (1988): Sprache in der Politik. Linguistische Begriffe und Methoden. *Englisch Amerikanische Studien* 10. 333–358. oldal
- Burkhardt, Armin (1996): Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. In: Klein, Josef – Diekmann, Walther (Hrsg.) (1996): *Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin: Walter de Gruyter. 75–100. oldal <https://doi.org/10.1515/9783110812534.75>
- Dieckmann, Walther (1969): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache*. Heidelberg: Carl Winter Verlag.
- Dieckmann, Walther (1975): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der Politischen Sprache*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter GmbH.
- Edelman, Murray (1964): *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.
- Erfurt, Jürgen (1988): Diskursanalyse und Sprache der Politik, In: *Der Gingko Baum. Germanistisches Jahrbuch für Nordeuropa*, 8. Folge.
- Eppler, Erhard (1992): *Kavalleriepferde beim Hornsignal. Die Krise der Politik im Spiegel der Sprache*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Foucault, Michel (2000): *A szavak és a dolgok*. Fordította Romhányi Török Gábor. Budapest: Osiris Kiadó.
- Girnth, Heiko (1993): *Einstellung und Einstellungsbekundung in der politischen Rede. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung der Rede Philipp Jennings vom 10. November 1988*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag Der Wissenschaften.
- Girnth, Heiko (2002): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783110946659>
- Grünert, Horst (1983): Politische Geschichte und Sprachgeschichte. Überlegungen zum Zusammenhang von Politik und Sprachgebrauch in Geschichte und Gegenwart. In: *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht*, 14, H. 52.
- Grünert, Horst (1984a): Deutsche Sprachgeschichte und politische Geschichte in ihrer Verflechtung. In: Besch, Werner [u. a.] (Hrsg.) (1984): *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. 1. Halbband Berlin/ New York: De Gruyter. 29–37. oldal <https://doi.org/10.1515/9783110112573.1.1.98>
- Halliday, Michael A. K. (1970): Language Structure and Language Function. In: Lyons, John (Hrsg.) (1970): *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth: Penguin. 140–165. oldal
- Heringer, Hans Jürgen (1990): *Ich gebe Ihnen mein Ehrenwort: Politik, Sprache und Moral*. München: C.H. Beck Verlag.
- Herrgen, Joachim (2000): *Die Sprache der Mainzer Republik (1792/93). Historisch-semanticke Untersuchungen zur politischen Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783110920017>
- Holly, Werner (1990): *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin/ New York: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110851779>

- Holly, Werner (2017): Sprachhandlung und Sprachhandlungsmuster. In: Roth, Kersten Sven – Wengeler, Martin – Ziem, Alexander (2017): *Handbuch Sprache in Politik und Gesellschaft*. Berlin, Boston: De Gruyter. 3–21. oldal
<https://doi.org/10.1515/9783110296310>
- Horváth, Szilvia (2006): Murray Edelman: Nyelv, szimbólum, politika. *Politikatudományi Szemle* 2006. 4. szám. 199–207. oldal
- Jäger, Siegfried (1993): Wie die Deutschen die 'Fremden' sehen: Rassismus im Alltagsdiskurs. In: Butterwegge, Christoph – Jäger, Siegfried (Hrsg.) (1993): *Rassismus in Europa*. Köln: Bund-Verlag. 230–247. oldal
- Klaus, Georg (1971): *Sprache der Politik*. Berlin: Deutscher Verlag.
- Klein, Josef (Hrsg.) (1989): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Klein, Josef (1991): Kann man „Begriffe besetzen“? Zur linguistischen Differenzierung einer plakativen politischen Metapher. In: Liedtke, Frank – Wengeler, Martin – Böke, Karin (Hrsg.): *Begriffe besetzen. Strategien des Sprachgebrauchs in der Politik*. Opladen: Springer Verlag. 44–69. oldal
- Klein, Josef (2000): Textsorten im Bereich politischer Institutionen. In: Brinker, Klaus [u. a.] (Hrsg.) (2000): *Text- und Gesprächslinguistik. 1. Halbband: Textlinguistik*. Berlin/New York: De Gruyter. 731–755. oldal <https://doi.org/10.1515/9783110194067>
- Klein, Josef (2001): Gespräche in politischen Institutionen. In: Brinker, Klaus [u. a.] (Hrsg.) (2001): *Text- und Gesprächslinguistik. 2. Halbband: Gesprächslinguistik*. Berlin / New York: De Gruyter. 1589–1606. oldal <https://doi.org/10.1515/9783110169188.2>
- Liedtke, Frank (1989): Sozialismus – ein Reizwort. *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht* 64. 23–38. oldal
- Nowak, Peter (1990): Die Grenzen der Abgrenzung. Methoden und Ergebnisse einer Studie zum antisemitischen Diskurs im Nachkriegsösterreich. In: Wodak, Ruth – Menz, Florian (Hrsg.) (1990): *Sprache in der Politik – Politik in der Sprache. Analysen zum öffentlichen Sprachgebrauch*. Klagenfurt: Drava. 128–151. oldal
- Strauß, Gerhard (1984/1985): Sprachspiele, kommunikative Verfahren und Texte in der Politik. Versuch einer Textsortenspezifik. In: Strauß, Gerhard (1986): *Der politische Wortschatz. Zur Kommunikations- und Textsortenspezifik*. Tübingen: Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache Mannheim. 2–66. oldal
- Strauß, Gerhard (1986): *Der politische Wortschatz*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Schroeter, Melanie – Carius, Björn (2009): *Vom politischen Gebrauch der Sprache. Wort, Text, Diskurs. Eine Einführung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Volmert, Johannes (1989): *Politikerrede als kommunikatives Handlungsspiel. Ein integriertes Modell zur semantisch-pragmatischen Beschreibung öffentlicher Rede*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Wittgenstein, Ludwig (1977): *Philosophische Untersuchungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch.
- Wodak, Ruth (1998): *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Abstract: The Fundamentals of Politolinguistics

Politolinguistics is a rather young and still quite unknown approach in the field of political science. The term politolinguistics was coined by Armin Burkhardt in 1996 and – in the beginning – simply referred to the analysis of political texts. This study was intended to provide an introduction to the world of politolinguistics. As a subdiscipline it makes possible to examine the relationship between politics and language. In this context, the study describes the way in which linguistic actions are present in the political communication. Politolinguistics also deals with the political functions of language, from which the regulatory, the demanding, the informative-persuasive, and the integrative linguistic function can be distinguished. Finally, the paper also deals with the phenomenon of the war of words, which is a politically motivated semantic debate.